

IRODALOM

DEMOGRÁFIAI FOLYÓIRATSZEMLE

POPULATION STUDIES

a Londoni Közgazdasági Főiskola Népeségkutató Bizottságának folyóirata

Vol. XVII. No. 2. (1963)

NEVILLE, R. J. W.: *Singapore: Recent Trends in the Sex and Age Composition of a Cosmopolitan Community.* (Szingapur: újabb trendek egy kozmopolita városközösség nem és kor szerinti összetételében.) 99–112. pp.

Szingapur népessége igen változatos képet mutat. Körülbelül háromnegyedrésze kínai, ezen kívül nagyobb maláj és indiai, valamint kisebb európai és ceyloni csoportból áll. Az egyes csoportokban a nemek aránya és a korstruktúra igen különböző volt. Eredetileg ez a bevándorlás következménye volt, sok volt a férfi és nagy volt a fiatal és középkorú felnőtt korcsoportok aránya. Ezek a bevándorló országokra jellemző vonások lassan módosulnak, a bevándorlás korlátozása és a nagy természetes szaporodás következtében ma a nemek aránya kiegyensúlyozottabb és a népesség sokkal fiatalabb. Ezért a nemek közötti aránnyal kapcsolatos szociális és társadalmi problémák jelentősége csökken, viszont a munkaalkalmak hiánya és a fiatalok nagy aránya következtében a dolgozókra eső eltartottak aránya nagy.

PEEL, J.: *The Manufacture and Retailing of Contraceptives in England.* (A fogamzásgátló szerek gyártása és kiskereskedelmi árusítása Angliában.) 113–125. pp.

Angliában már a XVIII. században gyártottak condomot. Jelenleg napon-ta több mint egy millió darab fogamzásgátlót használnak fel, ezeket 7000 kiskereskedelmi üzleten, elsősorban gyógyszerházon, borbélyüzleten, klinikán és orvosi üzleten keresztül árusítják.

SOGER, S.: *Aspects of the Demographic Situation in 17 Parishes in Shropshire 1711–1760.* (A demográfiai helyzet 17 shropshire-i egyházközségben 1711 és 1760 között.) 126–146. pp.

A vizsgált egyházközségekben a házassági mozgalom mutatta a legkisebb ingadozásokat, a keresztelések száma nagyobb mértékben ingadozott, a legnagyobb változásokat pedig a temetések száma mutatta. Az eltemetettek 40 százaléka gyermek volt. Minden 100 temetésre 140–146 keresztelés jutott. A szerző kísérletet tesz az össznépeség megbecslésére is.

DANDEKAR, K.: *Vasectomy Camps in Maharashtra.* (Vaszektómiai táborok Maharashtra államban.) 147–154. pp.

Az indiai Maharashtra államban bizonyos népszerűsége tett szert a férfiak sterilizálása, mint a családtervezés egyik eszköze. 1959. júliusa és 1962. januárja között összesen 3465 esetben hajtottak végre sterilizálást. A sterilizált férfiak gyermekeinek átlagos száma 5,33 volt, ötéves korcsoportok szerint bontva a legtöbb sterilizált férfi a 38–42 éves korcsoportban volt.

POTTER, R. G. Jr.: *Birth Intervals: Structure and Change.* (A születési intervallumok: struktúrájuk és változásuk.) 155–166. pp.

A két születés közötti intervallum különböző részekből áll: a terhességből, a születés utáni menstruáció-kimaradás időszakából, az anovulációs ciklusok-

ből és az ovuláció után a megtermékenyüléshez szükséges időből. Az intervallum ilyen felbontása segítséget nyújt a születési intervallum összehasonlítására országok és korcsoportok szerint.

MATRAS, J.: *Some Data on Intergenerational Occupational Mobility in Israel.* (Néhány adat a nemzedékek közötti foglalkozási mobilitásról Izraelben.) 167—186. pp.

Izrael foglalkozási struktúrájának bemutatása után a szerző a nemzedékek közötti foglalkozási mobilitást elemzi öt foglalkozási csoport, éspedig 1. értelmiségiek, műszakiak és gazdasági vezetők, 2. hivatalnokok és kereskedelmi alkalmazottak, 3. szakmunkások és betanított munkások, 4. segédmunkások, 5. mezőgazdasági dolgozók szerint. Az eredményeket összehasonlítja más fejlett ipari országokéval és elemzi az Izraelben születettekre, az Európában és Amerikában születettekre és az Ázsiában és Afrikában születettekre, valamint régi népességre és új bevándorlókra felbontva.

HORVÁTH, R.: *The Scientific Study of Mortality in Hungary before the Modern Statistical Era.* (A halandóság tudományos vizsgálata Magyarországon a modern statisztika kora előtt.) 187—197. pp.

Erre a tanulmányra a Figyelő rovatban részletesebben kitérünk.

A. R.

POPULATION

a Francia Demográfiai Intézet folyóirata

1963. N o. 4.

SIEBERT, S., SUTTER, J.: *Attitudes devant la maternité. Une enquête a Grenoble.* (Magatartások az anyasággal kapcsolatosan. Egy grenoblei anket.) 655—682. pp.

Franciaországban eddig nem végeztek olyan vizsgálatokat a születéskorlátozás módszereire, indítókaira, szociális háttérére vonatkozóan, mint *Freedmann*, *Whelpton* és *Campbell* amerikai és *Hill*, *Stycos* és *Back* portoricoi vizsgálatai.

Ezért az I. N. E. D. elhatározta, hogy Franciaország különböző vidékein ilyen jellegű adatfelvételeket végez. Ezeknek a felvételeknek egyikéről, a grenoblei városi kórház szülészeti osztályán végzett vizsgálatról számolnak be a szerzők ebben a tanulmányban. Véletlen kiválasztás alapján 1200 asszonyt, a szülő nők 67%-át kérdezték ki az 1961. szeptembere és 1962. júliusa közötti vizsgálati időszakban.

A kérdőíven szerepeltek többek között a foglalkozási történetre, a jövedelemre, a vallásra, az iskolai végzettségre, a belső vándorlásra vonatkozó kérdések; vizsgálták az alkalmazott fogamzásgátló módszereket, tájékoztattak a jövőben esetleg kapható abszolút fogamzásgátló pilulával kapcsolatos állásfoglalásról; megkérdezték, hogy a szülő nő szerint mekkora az ideális gyermekszám családonként, végül érdeklődtek azután, hogy a megkérdezettek kaptak-e és kitől kaptak szexuális oktatást.

A megkérdezettek 69%-a alkalmazott valamilyen fogamzásgátló módszert. E módszerek közül túlnyomó többségben szerepel a coitus interruptus (61%), második helyen szerepel a coitus interruptus + Ogino (13%), majd az Ogino módszer következik (9%). Feltűnik, hogy a condomot igen kevesen használják (2% egyedül condomot, 3% coitus interruptus + condom módszert alkalmaz). *Freedmann*-nak az Egyesült Államokra vonatkozó adataival összehasonlítva a szerzők megállapítják, hogy a két népesség által alkalmazott fogamzásgátló módszerek nagy eltérést mutatnak: Amerikában sokkal kisebb a coitus interruptus szerepe (10%), ezzel szemben többen használnak condomot (28%).

Általában meg lehet tehát állapítani, hogy Franciaországban a segédeszközök nélküli fogamzásgátlási módszerek az elterjedtebbek. Ezen belül a coitus interruptus az átlagnál nagyobb arányban szerepel a munkásnőknél, az Ogino módszer pedig a szellemi foglalkozásúaknál. A katolikusok az izraelitáknál és a protestánsoknál nagyobb mértékben alkalmazzák a segédeszköz nélküli

módszereket. A vallási szempontból vegyes házasságokban látszólag a feleség vallása érvényesül erősebben a fogamzásgátlás terén.

Az abszolút fogamzásgátló szerrel kapcsolatos állásfoglalások megoszlottak, és nyilvánvalóan attól függtek, hogy az eddigi fogamzásgátló módszerek alkalmazása mennyire volt sikeres. Azt mindenesetre meg lehetett állapítani, hogy a megkérdezett nők közül 35% nem szülte volna meg gyermekét, ha rendelkezésére állott volna az abszolút fogamzásgátló módszer.

A megkérdezettek 79%-a azt mondta, hogy semmilyen szexuális oktatást sem kapott. Az igennel válaszolók több mint fele szüleitől kapott ilyen oktatást. Ugyanakkor 80% hasznosnak tartaná az ilyen oktatást. Érdekes, hogy a vizsgált házaspárok 39%-a egymás között sohasem beszélt a fogamzásgátlás problémáiról.

TABAH, L., CATALDI, A.: Effets d'une immigration dans quelques populations modèles. (A bevándorlás hatásai néhány modell-népességben.) 683–696. pp.

A bevándorlásnak szükségszerűen jelentős demográfiai hatásai vannak: azon a közvetlen hatáson kívül, hogy a népesség gyorsabban nő, megváltozik a korstruktúra, csökkenhet a termékenység, kitolódhat a házasságkötési életkor, stb. Ezeket a hatásokat — a tényezők bonyolult összefonódása következtében — nehéz a valóságban megvizsgálni, ezért a szerzők a társadalomtudományban egyre nagyobb szerepet játszó modell-módszert alkalmazzák és annak segítségével vonnak le következtetéseket a bevándorlás hatásáról.

HELBAOUI, Y.: La population et la population active en Syrie. (Szíria népessége és gazdaságilag aktív népessége.) 697–714. pp.

Szíria népességére vonatkozóan eddig csak kevés részletezett és gyakran bizonytalan adatok álltak rendelkezésre. 1960-ban azonban teljes népszámlálást hajtottak végre, és az 1961–1962 időszakban hét egymást követő reprezentatív felvételt is végeztek elsősorban a gazdaságilag aktív népesség felmérésére. A teljes eredményeket még nem tették közzé, a szerző itt néhány előzetes eredményt ad elő és elemez. Adatokat közöl a vidéki és városi népesség arányáról, a korstruktúráról, a gazdaságilag aktív népesség arányáról, ágazatonkénti megoszlásáról, az egyes tartományok lakosságáról. Szíria lakossága 1961. decemberében 4 572 905, a születési arányszám körülbelül 40 ezrelék, a halálozási arányszám 18 ezrelék. A népesség nagy — és a jövőben feltételezhetőleg még nagyobb — növekedése a nemzeti jövedelem gyors növekedését teszi szükségessé, Szíria népgazdasága azonban rendelkezik az ehhez szükséges feltételekkel.

BUI-DANG-HA-DOAN, J.: Recherches socio-démographiques sur les médecins en France. (Szocio-demográfiai vizsgálat az orvosokról Franciaországban.) 715–734. pp.

Az orvosokra vonatkozóan meglehetősen sok adatforrás áll rendelkezésre, ezek részben hivatalos nyilvántartások, részben régebbi reprezentatív vizsgálatok. Ezeknek alapján képet lehet kapni az orvosok területi eloszlásáról, korstruktúrájáról, az orvosi egyetemet végző hallgatók korösszetételéről az orvosi szakképzés időtartamáról, stb.

GUELAUD-LERIDON, F.: Le travail des femmes en France. (A női munka Franciaországban.) 734–735. pp.

Az I. N. E. D. és a francia tervehivatal közös vizsgálatban foglalkozott a női munka helyzetével. A szerző az erről a vizsgálatról készült kiadványt mutatja be.

HENRY, L.: Approximations et erreurs dans les tables de nuptialité des générations. (Mégközelítések és hibák a nemzedékek házasságkötési tábláiban.) 737–776. pp.

A kohorsz-módszer alkalmazását ma általában célszerűnek tartják a termékenység és a házassági mozgalom elemzésében. Ennek ellenére alig találunk

nemzedékenkénti házasságkötési táblákat. Ezért érdemesnek látszott foglalkozni az ilyen táblák szerkesztésének általános kérdéseivel és a különböző tényezők okozta hibákkal.

A. R.

THE MILBANK MEMORIAL FUND QUARTERLY

a Milbank alapítvány folyóirata

1963. No. 4.

RUTTER, M.: Some Current Research Issues in American Child Psychiatry. (Néhány újabb kutatási probléma az amerikai gyermekelmeorvostanban.) 339–370. pp.

A WHO egyik legutóbbi vizsgálata megmutatta, mennyire különböző elmeorvostani osztályozásokat használnak a világon. Ezeket alig lehet összehasonlítani és a diagnózisok is nagyon bizonytalanok. Még inkább ez a helyzet a gyermekelmeorvostan területén. Az Egyesült Államokban jelenleg kísérletek folynak a pszichiátriai zavarok osztályozásának egységesítésére. A szerző szerint a gyermekkorban kifejlődő zavarok „természetrájának” és epidemiológiájának vizsgálata nyújthat itt a továbbiakban nagy segítséget.

A terhességi komplikációk vizsgálata alapján az agysérüléseknek nagy jelentőséget kell tulajdonítani sok pszichiátriai zavar kialakulásában. Az agysérülések vizsgálata segítséget nyújthat az agy és a viselkedés közötti összefüggések tisztázásában, és közvetve a környezetnek a viselkedésre gyakorolt hatása meghatározásában.

SHAPIRO, S.: FINK, R.: Methodological Considerations in Studying Patterns of Medical Care Related to Mental Illness. (Módszertani megfontolások az elmebetegségek orvosi kezelési formáinak tanulmányozásában.) 371–399. pp.

Bár az elmúlt években növekedett az elmebetegségekkel foglalkozó vizsgálatok száma, kevesen tanulmányozták eddig azt a kérdést, hogy a háziorvos hogyan foglalkozik a páciensek elmeállapotával kapcsolatos és emocionális problémáival. A cikk egyrészt módszertani kérdéseket tárgyal, másrészt ismerteti egy a közelmúltban befejezett kísérleti vizsgálat eredményeit.

POTTER, R. G.: Additional Measures of Use-Effectiveness of Contraception. (További mérőszámok a fogamzásgátlás alkalmazása hatékonyságának meghatározására.) 400–419. pp.

A fogamzásgátló módszerek alkalmazásának eredményességét általában az összesített megtermékenyülési rátával, azaz a száz évre eső megtermékenyülések számával mérik. Néhány újabb vizsgálatban kiegészítésként az egész időszakot, amelyben a megtermékenyülés előfordulhat, részekre bontották. Ezeknek a részidőszakoknak megtermékenyülési rátája gyorsan csökken. Ennek egyik oka, hogy a párok jobban megtanulják a kérdéses fogamzásgátlási módszert alkalmazását, másrészt azonban az is hozzájárul a ráták gyors csökkenéséhez, hogy a módszert kevésbé ügyesen vagy kevésbé gondosan alkalmazó párok, és esetleg a termékenyebb párok is kiesnek. A megtermékenyülési esély csökkenését le lehet írni hipotetikus kohorsz segítségével is; ebben azt a részarányt vizsgáljuk, amely védett marad meghatározott időn keresztül, ha (a) az empirikusan megfigyelt megtermékenyülési esély érvényesül, és (b) minden pár a megtermékenyülésig alkalmazza a fogamzásgátlást.

LEASURE, J. W.: Malthus, Marriage and Multiplication. (Malthus, a házasság és a szaporodás.) 419–436. pp.

Malthus a házasságkötés későbbre halasztását javasolta a népesség túlzott növekedésének egyetlen elfogadható gátjaként. A szerző megvizsgálja, hogy az átlagos házasságkötési életkor emelkedése és az 50 éves korban még hajadon nők arányának növekedése hogyan befolyásolja a termékenységet, a nettó reprodukciós rátát, a generációk átlagos hosszát és a népességnövekedés

rátáját. Azt találja, hogy a 20–22 év körüli házasságkötési életkor felemelése 27 évre lényegesen csökkenti a népesség növekedését, azonban ekkora változásra a házasságkötési szokásokban aligha lehet számítani a gazdaságilag gyengén fejlett országokban. Csak Írország népessége ért el alacsony termékenységi szintet anélkül, hogy a házasságon belül lényeges születéskorlátozást alkalmazott volna. Itt azonban az idősebb korban való házassodással párhuzamosan nőtt a nem házások aránya is.

WINDLE, C., SABAGH, G.: *Social Status and Family Size of Iranian Industrial Employeés.* (Az iráni ipari alkalmazottak szociális státusa és családnagysága.) 436–443. pp.

Sjöberg az iparosodás előtti városok társadalmi struktúráját vizsgálva megállapította, hogy ezekben a városi felső osztályban általában családonként több gyermek éri el a felnőttkort, mint az alsó osztályban. Ennek oka jórészt a felső osztály kisebb halandósága. Felmerül a kérdés, hogy Iránban, ahol sok ilyen az iparosodás küszöbén álló város van, a gazdasági fejlődés hogyan fogja befolyásolni a családnagyság különbségeket az egyes osztályok között: a felsőbb osztályok kisebb halandósága fog-e érvényesülni, vagy alkalmazni fogják a születéskorlátozó módszereket és így az alsóbb osztályokban lesznek esetleg nagyobbak a családok. A cikk egy iráni ipari vállalat alkalmazottainak vizsgálatát mutatja be. A mohamedán tisztviselők családja volt a legnagyobb, ezután következtek a mohamedán munkások, a keresztény munkások, végül a keresztény tisztviselők. A gazdasági fejlődés hatása tehát valószínűleg nem egyértelmű, belejárhatnak vallási, kulturális, stb. tényezők is.

MAINLAND, D.: *X-Ray Bone Density of Infants in a Prenatal Nutrition Study.* (A csecsemők radiológiai csontsűrűségmérése egy a szülés előtti táplálkozásra vonatkozó vizsgálatban.) 7–111. pp.

A folyóirat negyedik számának ez a különálló második része egy vizsgálat eredményeit ismerteti, amelyben az anyákat terhességük első 16 hetében négyfajta különböző étrend szerint táplálták és ennek következményeit kutatták a csecsemőn végrehajtott radiológiai csontsűrűségmérésekkel.

A. R.

POPULATION INDEX

a Princeton Egyetem Népeségkutató Intézetének folyóirata

1963. N. o. 3.

A folyóirat e száma az amerikai Népeségi Szövetség 1963. évi ülésének anyagát ismerteti. Az ülést április 25 és 27. között tartották Philadelphiában a Pennsylvániai Egyetemen. A beküldött tanulmányokat kilenc ülészakon vitatták meg. A folyóirat az ülészakok sorrendjében közli a tanulmányok kivonatait.

Az első ülészak Frank W. Notestein elnökletével az 1960. évi népszámlálás értékelésével foglalkozott, M. H. Hansen és C. Taeuber „Az 1960. évi népszámlálás előzetes értékelése” c. tanulmányukban az adatok pontosságára vonatkozó vizsgálataik módszerét és eredményeit ismertették. (A tanulmányról a „Demográfia” 1963. évi 4. számában részletesebb ismertetés jelent meg.)

A második ülészak, amelyen C. Taeuber elnökölt az 1960. évi népszámlálás néhány eredményéről adott tájékoztatást „Mai népességünk” címmel. J. K. Folger és Ch. B. Nam az iskolázottság alakulásával („Az iskolázottság alakulása a népszámlálási adatok szerint”), B. Duncan, D. Goldberg és A. H. Hawley a nagyvárosi népesség alakulásával („Néhány megjegyzés az Egyesült Államok nagyvárosi népességének alakulásáról”), H. D. Sheldon és S. A. Hoermann a lakosságnak a városmag és az övezetek közötti megoszlásával és a megoszlás változása és az ingázás közötti összefüggések vizsgálatával („A nagyvárosi struktúra és az ingázás”) foglalkoztak tanulmányaikkban. Végül J. C. Beresford és A. M. Rivlin azoknak az ún. „egyéb” családoknak demográfiai ismérveit elemezték, amelyekben a családfőnek nincs házastársa („Az „egyéb” családok sajátosságai”).

A *W. Petersen* elnökletével tartott harmadik ülészakon a jelenlegi amerikai termékenységi vizsgálatok főbb eredményeit ismertették. *Ch. F. Westoff* a princetoni termékenységi vizsgálatokról számolt be („A princetoni termékenységi vizsgálat főbb eredményeinek összefoglalása”) és körvonalazta a kutatások további menetét, amelynek fő célkitűzése a lezárult termékenységi szakasz és a befejezett családnagyság vizsgálata. Ezenkívül megkísérelnek információkat szerezni a művi vetélések gyakoriságáról is. (A kutatások első fázisának eredményeit tartalmazó — „Family Growth in Metropolitan America” címmel megjelent — kiadványt a „Demográfia” 1962. évi 3. száma ismertette.) *R. F. Tomasson* egy egyetemi tantestületből kiválasztott — mindössze 127 családból álló — mikrominta alapján elemzi az ún. „karrier mobilitás” és a családnagyság közötti összefüggést („Társadalmi átrétegződés és családnagyság az illinoisi egyetem tanári karának fiatalabb korú családjaiban”). *P. K. Whelpton* az átlagos házasságkötési kor és a születési intervallum alakulásával foglalkozott, különös figyelmet szentelve a vallási különbségeknek. („Irányszatok és különbségek a házasságkötési korban és a születési intervallumban”). *F. Osborn* a családok átlagos gyermekszámának csökkenési folyamatát elemzi („Nem kívánt termékenység”) és kísérletet tesz az átlagos gyermekszám megállapítására, abban az esetben, ha nem lenne nem kívánt terhesség.

A negyedik ülészak napirendjén — *J. D. Durand* elnökletével — „Időszerű demográfiai tanulmányok” címmel elég vegyes kérdések szerepeltek. *Meyer Zitter* és *H. S. Shryock* a népszámlálások utáni népességszám becslések módszerével foglalkoztak („A népszámlálás utáni országos és területi népességszám becslések módszereinek pontossága”). *Ph. E. Enterline* és *N. E. Manos* a férfiak és a nők várható átlagos élettartamában mutatkozó különbség okait vizsgálják, különös tekintettel Angliára és Walesre és az Egyesült Államokra, ahol a különbség kimagaslóan nagy és az utóbbi évtizedekben jelentősen emelkedett. A szerzők bemutatnak egy formulát is, amely alkalmas annak meghatározására, hogy az egyes halálokok súlyának változása milyen mértékben befolyásolja a férfi és a női halandóság alakulását („A halandóság nemek szerinti különbségei Angliában és Walesben és az Egyesült Államokban”). *E. E. Huych*, *D. S. Ahers* és *D. F. Johnston* a népesség előreszámításokról adnak áttekintést, ismertetve az újabb módszereket, amelyeket az országos és a területi előreszámításoknál, — és a népesség előreszámításokhoz kapcsolódva — a munkaerőre és az iskolázottságra vonatkozó előreszámításoknál kívánnak alkalmazni („Népesség előreszámítások: áttekintés”). *H. Yuan Tien* a Kínában a szűzföldek termővételére céljából végrehajtott áttelepitések gazdasági hatásait tárgyalja („Szervezett népesség-áttelepitések a kommunista Kínában, különös tekintettel a szűzföldek termővételére”). *M. C. Sheps* egy modellt ismertet, amely a terhesség különböző kimeneteleinek valószínűségeit figyelembe véve, alkalmas annak becslésére, hogy a magzati veszteségek milyen hatást gyakorolnak a termékenységre („Terhességi veszteség, mint tényező a termékenységi adatok elemzésében”).

A városi népességre vonatkozó tanulmányokat két ülészak is tárgyalta; az ötödik, *W. T. Martin* és a hetedik, *Ph. M. Hauser* elnökletével. Mindkét ülészakon négy-négy tanulmányt vitattak meg. Két dolgozat Japán városiasodási kérdéseivel foglalkozott (*Th. O. Wilkinson*: A japán városok funkcionális osztályozása, 1920—1955 és *D. B. Carpenter*: Az iparosodás és városiasodás és a szociális változások összefüggései Japánban). *L. F. Schnore* azt vizsgálta, hogy a városi struktúra változásai és az ún. „külvárosi szelektivitás” között milyen összefüggés van („Városi struktúra és külvárosi szelektivitás”). *H. H. Winsborough* és *J. E. Davis* a városi népsűrűség és a különböző népmozgalmi arányszámok közötti kapcsolat mérésének eredményéről számolt be („Parciális asszociáció a városi népsűrűség és a népmozgalmi arányszám között”). *Surinder K. Mehta* azt a feltételezett „parazita” hatást tanulmányozta, amelyet az elmaradott országok rendszerint egyetlen nagyvárosa gyakorol az ország gazdaságára; megállapítja, hogy ez a hatás még nem teljesen tisztázott és további vizsgálatokat igényel („Az egyetlen nagyváros néhány demográfiai és gazdasági vonatkozása”). *S. Goldstein* és *K. B. Mayer* azt elemzi, hogy a „nagyvárosiasodás” milyen hatást gyakorol a

demográfiai folyamatokra és a társadalmi-gazdasági helyzetre („A társadalmi-gazdasági helyzet különbségeinek demográfiai vonatkozásai egy nagyvárosi népességben”). Két dolgozat magasabb matematikai módszereket (többszörös korreláció, faktor analízis) mutat be a városi népesség strukturális változásainak a vizsgálatára (*G. C. Meyers: Változások a városi népesség összetételében, C. F. Schmid és Kiyoshi Tagashira: Ekológiai és demográfiai indexek: módszertani elemzés.*).

Külön ülészakot szenteltek — *B. Berelson* elnökletével — a demográfus utánpótlás és képzés kérdéseinek. A vita felkért hozzászólói *A. J. Coale, J. Blake, Ph. M. Hauser* és *V. H. Whitney* voltak. Megállapították, hogy a képzett demográfusok iránti növekvő igényekkel az oktatás nem tart lépést. Az egyetemeken magasabb szintű demográfiai oktatás általában nem folyik. Jelentős hátrány, hogy a demográfia az akadémiai testületben sincs szervezetenként képviselve.

A nyolcadik ülészakon, amelyen *C. V. Kiser* elnökölt, külföldi vonatkozású termékenységi tanulmányokat vitattak meg. Ennek az ülészaknak a napirendjén szerepelt *Ch. Tietze* „Az engedélyezett művi vetélések demográfiai jelentősége Kelet-Európában” c. dolgozata. A vonatkozó rendelkezésekről adott tájékoztatás után a szerző ismerteti a születési arányszámok alakulását. Rámutat arra, hogy az 1960-as évek elején, a Szovjetunió kivételével, valamennyi kelet-európai országban, ahol művi vetélést engedélyezték, jelentősen csökkent a születési arány; legnagyobb mértékben — az 1950-es évek elejéhez viszonyítva közel kettőtödével — Magyarországon. Az engedélyezett művi vetélések aránya ugyancsak Magyarországon volt a legmagasabb. A további három tanulmány közül egy perui, kettő pedig indiai vonatkozású volt. (*J. Mayone Stygos: A női foglalkoztatottság és a termékenység a perui Limában, J. C. Cobb és J. F. Kantner: A demográfiai számbavétel néhány problémája a pundjabi családtervezési vizsgálatoknál, J. B. Wyon, R. G. Potter, M. L. New és J. E. Gordon: A szoptatási, a menstruáció kimaradási és a terhességek közötti intervallumok tartama: egy indiai falusi népességi tanulmány előzetes eredményei.*)

A G. J. Stolnitz elnökletével tartott utolsó munkaülésen a stabil népesedési modellekkel foglalkozó két dolgozatot vitattak meg. *A. J. Coale* szerint a stabil népesedési modell alkalmazásának reneszánsza várható. A népesedési folyamatok igen sok gazdaságilag elmaradott országban a stabil népesedési elmélet törvényszerűségei szerint alakulnak, ami hiányos és pontatlan adatok esetében is lehetővé teszi — a stabil népesedési modell alkalmazásával — a termékenység, a halandóság és a kormegosztás becslését („Stabil népesedési modellek: alkalmazásuk folyamatos népesedési elemzéseknél”). *N. B. Ryder* egy translációs formulát ismertet a periodikus idősorok és a kohorsz paraméterek közötti kapcsolat kifejezésére („A demográfia transláció folyamata”).

A megvitatott tanulmányokról adott beszámolót a Szövetség újonnan megválasztott tisztikarának és a következő ülések helyének ismertetése fejezi be.

T. J.

DEMOGRAFIE

a Csehszlovák Szocialista Köztársaság Központi Állami Ellenőrzési és Statisztikai Hivatalának folyóirata

1963. No. 4.

SRB, V., KUČERA, M.: Potratovost v Československu v letech 1958—1962. (Az abortuszok számának alakulása Csehszlovákiában az 1958—1962. években.) 289—307. pp.

A művi abortuszok legalizálása óta eltelt öt év statisztikailag feldolgozott tapasztalatai alapján Csehszlovákiában is aktuálissá és lehetségessé vált az abortuszok számának, különböző ismérvek szerinti megosztásának és a népszaporodásra gyakorolt hatásának az elemzése. Bár az abortuszok száma 1961-ig Csehszlovákiában is emelkedett, a születések száma már 1959 óta nem csökken, a születési arányszám és a reprodukciós együtthatók értéke pedig

1961-ig is csak igen lassan csökkent. A szerzők az abortuszok (elsősorban a legális művi abortuszok) számának alakulását az érintett nők kora, családi állapota, gyermekszáma és indokai szerinti bontásban vizsgálják. Abból a feltételezésből kiindulva, hogy a tisztított születési arányszám csökkenésének üteme a művi abortuszok legalizálása nélkül azonos maradt volna az 1958-ig regisztrált csökkenés ütemével, mintegy 132 ezerre becsülik a művi abortuszok legalizálásával indokolható, öt év alatti születéskiesések számát. A művi abortuszok legalizálását — a szerzők véleménye szerint — ennek ellenére a nők felszabadítási folyamata szerves részének kell tekintenünk. A születésgyakoriság emelkedése Csehszlovákiában elsősorban az újabb ösztönző intézkedések (pl. a fizetett szülési szabadság 26 hétre emelése) hatására remélhető.

ZÁPOTOCKÝ, V.: *Vývoj spotřeby potravin v Československu*. (Az élelmiszerfogyasztás fejlődése Csehszlovákiában.) 308—320. pp.

Az elfogyasztott élelmiszerek kalóriaértékének 22,4%-a Csehszlovákiában importból származik. A szerző nagy gonddal kidolgozott időszakok és nemzetközi egybevetések alapján elemzi a csehszlovákiai élelmiszerfogyasztás főbb sajátosságait és fejlődési tendenciáit, és felvázolja egészségügyi és egyéb szempontokból való korszerűsítésének főbb követelményeit.

BEZOUŠKA, J., VYTLAČIL, J.: *Šetření o využití času obyvatelstva v Československu* (2. část). (A lakosság időfelhasználásáról végzett felmérés eredményei Csehszlovákiában.) 321—330. pp. II. rész.

A címben jelzett reprezentatív vizsgálat módszertani és szervezeti problémáiról a *Demografie* 1962. évi 2. száma számolt be. A vizsgálatnak a jelen cikkben közölt, önmagukban véve is érdekes eredményeit a szerzők elsősorban abból a szempontból vizsgálják, hogy miként lehetne a különböző lakosság-kategóriák napi időalapjának tartalmakait az ún. szabad idő növelésére felhasználni.

CHOC, P.: *Osídlení Čech před účástí cizík kolonistů* (4. část). (Csehország az idegenek betelepülése előtt.) 331—340. pp. IV. rész.

A tanulmány ezen utolsó előtti folytatása további adatokat és fejtegetéseket közöl Csehország településtörténetének régmúlt korszakairól.

DOLEJŠÍ, M.: *K metodologickému problému vyjadřování demografických systémů*. (A demográfiai rendszerek leírásának módszertani problémái.) 341—348. pp.

A cikk a demográfiai modellszerkesztés nehézségeit és feltételeit, valamint a módszertani, illetve elméleti kutatások fontosságát és elmaradottságát elemzi.

PROKOPEC, J.: *Ženy a mateřská dovolená*. (A nők és a szülési szabadság.) 349—353. pp.

Az Állami Demográfiai Bizottság 1962 novemberében 6176 nőből álló minta segítségével lebonyolított vizsgálata elsősorban annak a tisztázását tűzte ki célul, hogy mekkora a szülési szabadságuk fizetés nélküli meghosszabbítását kérelmező nők aránya és mik az indokaik, miért válik meg a nők egy része a szülési szabadság eltelte után véglegesen a munkahelyétől, hogyan bántanak munkahelyeiken a dolgozó anyákkal, hogyan vélekednek maguk az anyák gyermekeik egy éves korig való gondozásáról, és hogy káros lenne-e a szülési szabadság meghosszabbítása szakképzettségi színvonaluk szempontjából. A cikk a válaszok társadalmi csoportok, illetve iskolai végzettség szerinti megoszlását is tartalmazó hat táblázatban foglalja össze a vizsgálat eredményeit.

JÍRA, L.: *Pokles porodnosti v USA v letech 1957—1962*. (A nyers születési arányszám csökkenése az Amerikai Egyesült Államokban az 1957—1962. években.) 354—358. pp.

A cikk kimutatja a címben jelzett jelenségnek a propagatív női korosztályok aránya és a korszpecifikus születési arányszámok csökkenésével való

kapcsolatát, és különböző források (elsősorban P. K. Whelpton számításai) alapján felyázolja a termékenység 1970-ig várható alakulását az Amerikai Egyesült Államokban.

V. E.

STANOVNIŠTVO

a Jugoszláv Társadalomtudományi Intézet Demográfiai Kutató Központjának folyóirata

1963. július — szeptember

SENTIĆ, M. — OBRADOVIĆ, S.: *Novi izvori za izučavanje migracije.* (Új források a vándorlások tanulmányozásához.) 305—314. pp.

A belső vándorlás Jugoszláviában az iparosítás következtében egyre nagyobb, ezért a gazdasági tervezés pontosabb adatokat igényel a belső vándormozgalom demográfiai, gazdasági és szociológiai kérdéseiről. A belső vándorlás kutatásának hagyományos módszerei nem elégíthetik ki ezeket az igényeket, ezért az 1961. évi népszámlálás alkalmával a születési helyen kívül vizsgálták az előző lakóhelyet, annak településtípusát, az utolsó vándorlás időpontját és a munkahelyet. A népszámlálás előtt végzett reprezentatív adatfelvételben kutatták a vándorlaskori foglalkozást, a vándorlás okait és az együtt vándorlók körét.

MIKIĆ, F. — HAMERŠAK, J.: *Pismenost i dužina života u Jugoslaviji.* (Az írni-olvasni tudás és az élettartam Jugoszláviában.) 315—338. pp.

Jugoszlávia népességének 75%-a tud írni és olvasni. Az írni-olvasni tudók aránya a férfiak körében nagyobb, mint a nők között. A két nem közötti különbség annál nagyobb, minél kisebb az írni-olvasni tudók aránya a kérdéses területen. A különböző életkorúak írni-olvasni tudási aránya és várható élettartama közötti korreláció kiszámítása általában elég nagy pozitív összefüggést mutat. Negatív korrelációt tapasztaltak viszont az írni-olvasni tudás és a születési arányszám, valamint a csecsemőhalandóság között, bár az utóbbi esetben a összefüggés nem túlságosan erős.

SIFRER, Ž.: *Razvitak stanovništva Slovenije u poslednjih sto godina.* (Szlovénia népességének fejlődése az utóbbi száz év alatt.) 339—366. pp.

A szerző az 1857. évi népszámlálástól az 1961. évi népszámlálásig ismerteti Szlovénia népességének fejlődését. Elsősorban a népszámlálási adatokra támaszkodik megyénkénti bontásban, a fejlődés elemzésekor bemutat azonban népmozgalmi adatokat is.

A. R.

KÖNYVEK

YAUKEY, D.: *Fertility Differences in a Modernizing Country. A Survey of Lebanese Couples.* (Termékenységi különbségek egy modernizálódó országban. A libanoni házaspárok vizsgálata.) Princeton University Press, Princeton, N. J., 1961. 204 pp.

Viszonylag nem nagy (mintegy 900 nőre kiterjedő), de gondosan előkészített, végrehajtott és elemzett termékenységi vizsgálat eredményeit tette közzé a Princetoni Népeségkutató Intézet. Az 1958—1959 évben végrehajtott vizsgálatot D. Yaukey és H. Rizk (akkor a beiruti és kairói amerikai egyetem munkatársai) tervezték, és libanoni orvosok, egészségügyi személyzet és diákok segítségével, közvetetten a kormány támogatásával hajtották végre. Az elemzést a szerző Princetomban végezte. H. Rizk hasonló egyiptomi felvételének adatai a könyv megjelenésekor még nem voltak publikálva.

A vizsgálat célja nem az volt, hogy a libanoni nők egészének termékenységét meghatározzák, hanem az, hogy ismereteket szerezzenek egy közel-keleti ország differenciális termékenységéről, s a termékenységi különbségek okairól. A felvétel tehát nem képviseleti mintavétel volt, hanem jól megalapozott interjú-sorozat. Magyar szempontból — eredményein túlmenően — azért is rendkívül érdekes ez a tanulmány, mert célkitűzéseiben és módszereiben nagyon hasonló az ugyancsak 1958-ban megkezdett magyar termékenységi és családtervezési vizsgálatokhoz (TCS vizsgálat).

A szerző a bevezető fejezetekben vázolja a demográfiai helyzetet, a társadalmi tényezők speciális szerepét (a vallás és a család Libanonban) és a vizsgálat módszereit. A továbbiakban leírja a talált termékenységi különbségeket (vallási szekták, falu-város és társadalmi helyzet szerint), elemzi a termékenységre ható nem szándékolt (a nő kora, az érintkezés gyakorisága, a gyermekgondozás stb.) és szándékolt (abortus, fogamzásgátlás) jellegű tényezőket, a kívánatos család nagysággal kapcsolatos véleményeket.

A vizsgálat tanulságai szerint a termékenység és a családtervezés tekintetében máris elég nagyok a különbségek aszerint, hogy milyen a család szociális státusa. Bizonyos különbségek már a mohammedánoknál is mutatkoznak (főleg a fiatalabb generációknál a társadalmi-gazdasági helyzettel kapcsolatban), de még nagyobbak ezek a keresztényeknél, ahol az iskolát végzett városi nők termékenysége kevesebb, mint a fele a képzetlen falusiakénak. A falusi és városi lakosság között a családtervezés szempontjából is elég nagyok a különbségek, s ezek a vallástól meglehetősen függetlenek. A falusi mohammedánok és keresztények között például sokkal kisebb a különbség abban, hogy helyesnek tartanak-e egy meghatározott gyermekszámot (26 ill. 34%), mint a falusi és a városi mohammedánok között (utóbbiaknál még az iskolázatlanoknál is 75% ez az arány). Az ajánlatosnak tartott gyermekszám egyébként a falusi mohammedánoknál a legmagasabb (4,7), s a városi iskolázott mohammedánoknál a legkisebb (3,8). A védekezési módok közül falun a megszakított érintkezés csaknem kizárólagos, városon pedig főleg az iskolázatlanoknál nagy jelentőségű, míg az iskolázott lakosság közel ugyanolyan mértékben használ condomot. Tekintettel Libanon fejlődő voltára az adatokból bizonyos következtetések vonhatók le a termékenység jövőjére.

Az elemzést igen bő — a könyvnek több mint a felét kitevő — appendixek egészítik ki. Ezek nemcsak az eredmények értékelését teszik lehetővé, hanem értékes anyagokat tartalmaznak hasonló vizsgálatok szerzői számára is.

A. Gy.

VIELROSE, E.: *Elementy ruchy naturalnego ludności*. (A természetes népmozgalmak elemei.) Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 1961, 365 pp.

A demográfiai problémákat mindenki ilyen vagy olyan formában saját bőrén érzi, ezért a szerző olyan kézikönyvet kíván az olvasó kezébe adni, amelyből tájékozódhat a természetes népmozgalmak legfontosabb problémáinak lényegéről, jelenlegi állásáról a különböző országokban, valamint a demográfiai jelenségek mérésének egyes módszertani problémáiról.

Az első két fejezet a demográfiai adatforrásokkal, azoknak minőségével, pontosságával foglalkozik. Kitér a gyengén fejlett országok demográfiai adatfelvételeinek problémáira, a hibák javításának lehetőségére. A demográfiai együttműködés megállapításában két ellentétes törekvés érvényesül: minél kisebb csoportok számára állapítunk meg együttműködőket, annál teljesebb képet kapunk a különböző demográfiai jelenségek alakulásáról, mert azok egy országon belül régiók, társadalmi rétegek, életkor, stb. szerint erősen változhatnak; ugyanakkor azonban a kisebb csoportokhoz való viszonyítás esetén nagyobb a hiba lehetősége.

A harmadik fejezet a népesség nem, kor és családi állapot szerinti struktúrájával foglalkozik, vagyis előbb a statikus vizsgálat problémáit ismerteti, és azután tér át a következő három fejezetben a házassági, születési és halálozási mozgalmak vizsgálatára. Ezek a fejezetek gazdag nemzetközi és történeti összehasonlító anyagot tartalmaznak.

A. R.

MICHAŁKIEWICZ, Z.: *Przydatność zawodowa robotników w starszym wieku*. (Az idősebb munkások munkaképessége.) Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 1962, 296 pp.

A munkaerőgazdálkodás racionalizálása szempontjából nagy jelentőségű demográfiai monográfia elsősorban az 1959-ben Lodzban, a pamutipari munkások körében lebonyolított vizsgálat gazdag anyagát mutatja be.

A monográfia nyolc fejezete közül az első az életkor és a munkaképesség közötti összefüggések elemzésének egyre több országban növekvő aktualitását, népgazdasági jelentőségét elemzi és számos szerző nyomán felvázolja az életkorral összefüggő munkaképességvizsgálatok leggyakoribb célkitűzéseit. A munkaképességváltozás közgazdasági szempontból leglényegesebb és leginkább mérhető megnyilvánulásainak a munkatermelékenységnek, az előállított termékek minőségének, a munkatárggyal és munkaeszközökkel való bánásmódnak, az igazolatlan és a betegség miatti távolmaradások arányának, a munkahelyváltoztatás gyakoriságának és a munkahelyhez, valamint a munkatársakhoz való viszonynak a változásait tekinti.

A második fejezet a fiziológiai öregedés munkaképességre gyakorolt hatásának a felmérése céljából végzett kísérletekről nyújt áttekintést. Kitér a percepciósi képességek (ezen belül a hallás és a látás), a pszichomotoros képességek, a gyorsaság, az ügyesség, az intellektuális képességek (ezen belül a tanuló- és feladatmegoldó képesség), a képességek kihasználási aránya, a tapasztaltság és számos egyéb tulajdonság korrall összefüggő alakulásának problémájára és a munkaképesség szempontjából való értékelésére.

A harmadik fejezet a szükségképpen csak néhány vonatkozásban (pl. termelékenység, termékminőség mérése tekintetében) elvégezhető kísérletek eredményeit ismerteti, az ötödik pedig az idősebb munkások betegség miatti hiányzásairól és baleseteinek gyakoriságáról ad részletes összehasonlító áttekintést.

A negyedik fejezet az 1959. évi lodzi pamutipari vizsgálat célkitűzéseit, megszervezését, végrehajtását, anyagainak feldolgozását, fogyatékosságait és eredményeit ismerteti, az ötödik pedig az idősebb munkások betegség miatti hiányzásairól és baleseteinek gyakoriságáról ad részletes összehasonlító áttekintést.

A hatodik fejezet foglalja össze az idősebb munkások munkaképességével kapcsolatos vizsgálatok főbb eredményeit. A 30–39 éves kori munkaképességet a legjobbnak, a 40–44 éves korit átmeneti jellegűnek, a 45–49 éves korit pedig már az öregedés nyomait magán viselőnek tekintve és a 30–39 éves korival összehasonlítva megállapítható, hogy az *idősebb munkások munkájának termelékenysége a fiatalabbakénál alacsonyabb*. A hanyatlás a férfiaknál később kezdődik, mint a nőknél, és a szakképzetlen, valamint a gyors és gépek, illetve futószalag által szabályozott mozgást igénylő munkák esetében jelentősebb, mint a szakképzett, valamint a figyelmet, pontosságot, körültekintést igénylő és időbelileg mechanikusan nem szabályozott munkák esetében. Az idősebb munkások *termékeinek minősége* a nagyobb hozzáértésből, tapasztalásból és munkaszerezetéből adódóan általában *jobb* a fiatalokénál azokban a munkakörökben (pl. kézműiparban), ahol a munka nincs időhöz kötve, és *rosszabb* a korlátozott idő alatt elvégzendő munkát, valamint jó látást, mozgást, hallást, gyors tájékozódást, stb. igénylő munkakörökben, melyeknek az előbbi munkakörökhöz viszonyított aránya a gazdasági fejlődéssel nő. *A munkatárggyal és munkaeszközökkel való bánásmód* az idősebbek esetében *kedvezőbb* (azaz takarékosabb, kíméletesebb), ami összefügg a korrall növekvő lelkiismeretességgel, tulajdonságokkal, köteletség- és felelősségérzettel, gondossággal, stb. *Az igazolatlan távolmaradások aránya* szintén az idősebbek esetében *kedvezőbb* (azaz kisebb), ami megnövekedett kötelesség- és felelősségérzetükön kívül a külső kényszerítő körülmények (pl. gyerekek betegsége, házimunka, hivatali ügyek intézése, lakáskeresés, stb.) előfordulási gyakoriságának csökkenésével is összefügg, *a betegség miatti távolmaradások aránya* viszont érthetően az ő esetükben *kedvezőtlenebb* (azaz nagyobb). *Körülbelül egyforma, illetve valamivel kedvezőbb az idősebbkori üzemi balesetek gyakorisága és kedvezőbb* (azaz nagyobb) *az idősebbek munkahelyükhöz való ragaszkodása* is.

A megvizsgált szempontok alapján az idősebb munkások munkaképességéről egyértelmű, egy mutatóval mérhető szintetikus minősítés nem adható. Nem bírálható el pl. egyértelműen, hogy az igazolatlan távolmaradások arányának csökkenéséből adódó előnyt a termelékenységcsökkenésből adódó hátrány kiegyensúlyozza, illetve meghaladja-e, stb. A korspecifikus munkaképesség egy-egy megnyilvánulási területének mutatói is rendkívül nagy eltéréseket mutatnak a munka jellegétől, feltételeitől, stb. függően.

A monográfia hetedik és nyolcadik fejezete az idősebb ipari munkások racionális foglalkoztatásának általános elméleti és a lodzi vizsgálatra támaszkodó gyakorlati vizsgálatát nyújtja. Az idősebbek számára kedvező és kedvezőtlen munkafajták meghatározási módszereinek gyakorlati elemzésén kívül bizonyos általánosításra is törekszik és kitér az idősebbek munkája jellegének megváltoztatásával kapcsolatos számos gyakorlati problémára is.

Az értékes, gondolatébresztő monográfiát a főbb következtetések összefoglalása, a lodzi vizsgálat kérdőíve és statisztikai anyaga, valamint a feldolgozott szakirodalmi, illetve statisztikai forrásmunkák jegyzéke egészíti ki.

V. E.

Aging in Western Societies. (Az öregedés a nyugati társadalomban.) Szerk.: BURGESS, W. The University of Chicago Press, Chicago 1960. 492 pp.

A michigani egyetemen, Ann Arborban székelő Inter-University Training Institute in Social Gerontology harmadik kézikönyve nemzetközi összehasonlítást végez: azt vizsgálja, hogy a nyugat-európai országokban az öregkorúaknak melyek a legfontosabb problémái és e problémákat hogyan próbálják megoldani; majd egybeveti az európai tapasztalatokat az egyesült államokbeli tapasztalatokkal, és a megoldásokkal kapcsolatban értékeli azok használhatóságát, alkalmazhatóságát Amerikában.

A könyv három részből áll. Első része tizenegy beható tanulmányt tartalmaz az öregek és az öregedés problémáiról. Négy tanulmánnyal szerepel maga a szerkesztő, a chicagoi egyetem világhírű szociológus professzora, E. W. Burgess. Ő írta az első tanulmányt, amely mintegy kifejti a kötetben tárgyalt problémák jelentőségét, és az utolsó tanulmány szerzője is ő; ebben összegezi a vizsgálatok eredményeit, értékeli a nemzetközi összehasonlítás jelentőségét és javaslatokat tesz az öregedés kérdéseinek egyidejű, több országban azonos szempontok szerint végrehajtott vizsgálataira. Burgess harmadik tanulmánya az öregek családi kapcsolataival foglalkozik. Behatóan vizsgálja a családi formák változását a nyugat-európai országokban és azt, hogy a XX. század derekán a család az egyes országokban mennyiben látja el azokat a funkciókat, melyek a korábbi időkben a családra hárultak az öregek gondozásával kapcsolatban. Tanulmánya, mint ahogy a többi szerzők tanulmányai is, nagymértékben támaszkodik az egyes nyugat-európai országokban végrehajtott vizsgálatokra és a tanulmány végén igen gazdag bibliográfiát közöl. Negyedik tanulmányát Seymour L. Wolfbeinnel együtt írta: ez a foglalkoztatás és nyugdíjazás kérdéseivel foglalkozik.

A kötet első részében szereplő tanulmányok között szerepel Philip M. Hauser és Raul Vargas munkája, mely az öregedés problémájának demográfiai aspektusát vizsgálja. A szerzők elsősorban azt tanulmányozzák, hogy a népesség korstruktúrájának változásában mi a szerepe a születési, a halálozási és a migrációs arányszámok változásának. Behatóan foglalkoznak a svéd és az amerikai korstruktúra alakulásával és zárt stabil reprodukciós modellek segítségével kimutatják, hogy az utóbbi évtizedekben a születési arányszám változásának sokkal nagyobb volt a szerepe az öregkorúak arányának növekedésében, mint a halálozási arányszám csökkenésének.

Az öregek anyagi helyzetével Wilbur J. Cohen foglalkozik és az egyes európai országok nyugdíjrendszereire nézve igen értékes anyagot gyűjt össze. Nagy érdeklődésre tarthat számot Wilma Donahue tanulmánya is, mely az öregek lakásproblémáival foglalkozik és beszámol arról, hogy milyen megoldásokkal kísérleteztek eddig az egyes nyugat-európai országokban. A szerző kifejti, hogy e téren, az öregek speciális igényeit figyelembe vevő lakásépítkezés terén az Egyesült Államok elmaradtak a nyugat-európai országok mögött és sokat tanulhatnak tőlük, elsősorban a skandináv országoktól és az Egyesült Királyságtól. Figyelemre méltó Robert J. Havighurst tanulmánya, mely az öregeknek látszólag kevésbé fontos, a munkájuktól és családjuktól független, társadalmi kapcsolatait vizsgálja. E kapcsolatok jelentősége az öregek életében kétségtelenül másodlagos, viszont jelentős szerepük lehet az öregedő ember izolálódásának megszüntetésében, és e kapcsolatok megteremtése könnyebb feladat a szociálpolitika számára, mint például a megfelelő

családi körülmények megteremtése. Igen érdekes és elgondolkoztató, amit az öregek klubjáról és szervezeteiről ír, melyek különösen Skandináviában és Hollandiában örvendenek nagy népszerűségnek.

A kötet második része tizenegy rövid esettanulmányt és három törvény-, illetve rendeletgyűjteményt közöl.

A könyv harmadik része tizenöt statisztikai táblát tartalmaz, amelyek anyaga ma már erősen elavult.

Cs. Sz. L.

CALOT, G.: *Cours de calcul des probabilités*. (Valószínűségszámítás.) Dunod, Paris, 1964. 256 pp.

A *Statistique et programmes économiques* című gazdaságmatematikai sorozat harmadik köteteként jelent meg G. Calot valószínűségszámítási kézikönyve. Tartalma egyben a Gazdasági Programok Tanulmányi Központja által szervezett statisztikai tanfolyam második része, a leíró statisztika, mint első rész, és a matematikai statisztika, mint harmadik rész között.

Foglalkozik a kombinatorika elemeivel, a valószínűség definíciójával, a valószínűségszámítás axiómaival, a valószínűségi mintavételek sémáival, a Bayes féle valószínűségekkel, az egydimenziós valószínűségi változó fogalmával, az egydimenziós valószínűségi törvénnyel, a kétdimenziós valószínűségi változókkal és valószínűségi törvénnyel, a valószínűségi változók függvényeivel, a diszkrét és folytonos valószínűségi törvényekkel, a stochasztikus konvergeneciákkal.

A világos tagolás, az egyes fejezetekhez csatolt példák és az a tény, hogy a szerző minden fontosabb megállapítást, ahogy mondja, „matematikai nyelven” és „francia nyelven” is megfogalmaz, igen jól használható tankönyvvé és kézikönyvvé teszik Calot munkáját.

A. R.

BECKER, GARY S.: *An Economic Analysis of Fertility*. (A termékenység közgazdasági elemzése.) (In: Demographic and Economic Change in Developed Countries. A Report of the National Bureau of Economic Research, New York. Princeton University Press. 1960. 536 pp.) 209–240. pp.

A szerző kísérletet tesz a termékenységet meghatározó tényezők szerepének gazdaságméleti szempontból történő megvilágítására. A gyermekeket a gazdasági javakhoz — elsősorban tartós fogyasztási cikkekhez — hasonlítja, akik szüleik rájuk irányuló szükségleteit bizonyos (elsősorban természetbeni) szolgáltatások formájában elégítik ki. Amennyiben munkájuk révén szüleiket a felneveltetési költségeiket meghaladó összegű jövedelemhez is juttatják, a termelési javak szerepét is betöltik. A termékenység alakulását — annak fiziológiai korlátai között — a jövedelmek, a felneveltetési költségek, a születésszabályozás gyakorlatának ismerete, a gyermekek iránti szükséglet intenzitása, illetve a szülők koruktól, vallásuktól, stb. függő ízlése és egy ún. bizonytalansági tényező határozzák meg. A jövedelmek növekedése, illetve a felneveltetési költségek csökkenése a *kívánt* gyerekszám, illetve közgazdaságtani terminológiával élve: a gyerekek iránti kereslet növekedéséhez vezet, ami a születésszabályozás gyakorlatának megfelelő ismerete esetén a *tényleges* gyerekszám növekedésében is kifejezésre jut. A gyerekek iránti keresleten mindig meghatározott minőségű gyerekek kereslete értendő. A gyermekek minősége felneveltetési költségeik nagyságától függ. A jobban táplált, ruházott, iskolázott, üdültetett stb. — tehát drágább — gyerek egyben jobb minőségűnek is számít. A jövedelemnövekedés a gyerekek minőségének számukénál jelentősebb arányú növekedésével is együttjár.

A szerző különös részletességgel igyekszik bizonyítani azon alaptételt, hogy a jövedelemnövekedés a gyerekek minőségének (jelentős arányú) növekedésén kívül mennyiségük (kevésbé jelentős arányú) növekedését is maga után vonja. A bizonyítást jelentősen megnehezíti, hogy a differenciális termékenységre vonatkozó adatok világszerte a jövedelemnagyság és a gyerekszám közötti negatív korrelációra utalnak. A szerző szerint azonban ezek az adatok csak akkor jelentenek tétele cáfolatát, ha a különböző jövedelmi

kategóriákhoz tartozó szülők esetében feltételezhető lenne a születésszabályozás ismeretének azonossága. Az alacsonyabb jövedelmi kategóriákba tartozás azonban — mint ez az indianapolisi termékenységi vizsgálat anyagaiból is kitűnik — egyszersmind a születésszabályozás ismeretének alacsonyabb színvonalát is jelenti és fordítva.

Becker koncepciójának kifejtését két bíráló követi. *James S. Duesenberry* elsősorban a különböző minőségű gyermekek egymással való helyettesíthetőségének és a felneveltetési költségek természetének *Becker*-féle elgondolását kifogásolja. Valamely meghatározott foglalkozással, jövedelemmel, műveltséggel, stb. bíró szülők egyáltalán nem választhatnak pl. szabadon aközött, hogy csak két gyerekük legyen-e, akikkel egyetemet végeztetnek, vagy négy, akikkel csupán a középiskolát járatták ki. E téren a választás szabadságának szociológiai korlátai különösen erősek. A gyerek életszínvonala majdnem minden vonatkozásban mechanikus függvénye a szüleiének, az ettől való eltérések kivételnek tekintendők. A felneveltetési költségek a szülők jövedelmével egyidejűleg nőnek, ami gyengíti a jövedelem- és gyerekszámnövekedés közötti pozitív korrelációra vonatkozó *Becker*-féle állítás meggyőző erejét. Vitatható a gyermekek minőségét a felneveltetési költségek nagyságával azonosító fel fogás is.

Bernard Okun bíráló megjegyzései többek közt szintén a gyermekek minőségének és a jövedelemnövekedés gyerekszámnövelő hatásának *Becker*-féle koncepciójára vonatkoznak. Ha a felneveltetési költségek az áremelkedés miatt nőnek és a gyerek ugyanannyi és ugyanolyan termékeket és szolgáltatásokat fogyaszt — állítja *Okun* —, akkor nem beszélhetünk a gyerek minőségének javulásáról. Az árváltozásoktól függetlenül is csak ugyanazon családi egységen belül tekinthető értékesebbnek az a gyerek, akire többet költenek. Nem feltétlenül értékesebb az a gyerek, akinek táncóráiért szülei jelentős összegeket adnak ki, mint az, aki nagyértékű, de olcsón kölcsönözhető könyvek olvasásával tölti idejét. A jövedelemnövekedésnek szükségképpen együtt kell járnia a felneveltetési költségek nagyarányú növekedésével, de nem kell együtt járnia a gyermekek számának növekedésével.

Gary S. Becker gondolatai igen érdekesek minden vitathatóságuk ellenére is, és feltétlenül alkalmasak arra, hogy ösztönzést adjanak az e téren folytatandó további kutatásokhoz.

V. E.

Les zones de peuplement industriel ou urbain. (Az ipari, vagy városi népesség övezetei.) Paris. 1962. 170 pp.

A francia népszámlálások 1801 és 1946 között kizárólag a közigazgatási egységekre vonatkozóan közöltek adatokat. Ezek a közigazgatási egységek (megyék, járások, községek, városok) azonban határaikat többségükben még a 18. század végén nyerték, ezért már az első világháború után nyilvánvalóvá vált, hogy nem esnek egybe a tényleges gazdasági, társadalmi és települési egységekkel. A nagy városok régen túlnyúltak közigazgatási határaikon és bekebelezték a szomszédos településeket is.

Ezt felismerve az I. N. S. E. E. (Institut National de la Statistique et des Études Économiques) az 1954-es népszámlálás adatait már egyes nagyvárosi agglomerációkra vonatkozóan is közzéadta. Az agglomerációk elhatárolása akkor még első kísérlet volt, 1959-ben felülvizsgálták és kiegészítették a népszámlálás rendszerét. Önmagában azonban a városi agglomerációk kijelölése sem bizonyult elegendőnek, a városi agglomerációk és a tisztán falusi övezetek között ugyanis olyan átmeneti övezetek találhatók, melyeknek lakossága többségében már nem mezőgazdasági munkát végez, hanem a városban, vagy valamely közeli üzemben dolgozik, de lakóhelyét ezért még semmiképpen nem lehet városnak tekinteni.

Ezek az övezetek leggyakrabban a nagy városok körül helyezkednek el, ide tartoznak az „alvó” települések, de egyes ipari bolygó városok is. Így az 1954-es népszámlálási anyagon kidolgozták Franciaországban ezeknek az agglomerációkat meghaladó, de bizonyos szempontok szerint még homogén (ez elsősorban a mezőgazdasági népesség kis arányszámában mutatkozik meg) népességi övezeteket.

Ezeknek az „ipari, vagy városi népességi övezeteknek” nevezett nagy területi egységeknek az elhatárolásánál az övezetbe tartozó települések kiválasztásához a következő ismérveket használták fel:

1. az övezetekbe sorolták az összes városi települést,
2. a nem városi, de kifejezetten ipari településeket,
3. a két előző típus „alvó” városait,
4. minden kifejezetten nem mezőgazdasági települést,
5. végül a kiválasztásnál fontos szempont volt az illető település népességszámának az alakulása. Általában ipari, vagy városi népességi övezetbe tartoznak azok a települések, melyeknek a népességszáma gyorsan nő. Az övezeteken kívül a fogyó, elnéptelenedő területek maradtak.

Ezeknek az elveknek az 1954-es népszámlálás adataira való alkalmazásával megállapították, hogy Franciaország népességének 70,4 százaléka él ipari, vagy városi népességi övezetekben és ide tartozik a települések 23,8 százaléka is, bár az összes övezet az ország egész területének csak egyötöd részét foglalja el. A városi agglomerációk ezzel szemben a népességnek csupán 58,6 százalékát, a településeknek pedig 6,2 százalékát tömörítik.

A kiadvány részletes adatokat közöl az övezetekbe besorolt települések népességszámával és foglalkozási megoszlásával kapcsolatban.

Sz. I.

FOLYÓIRATCIKKEK

PYKE, M.: *Family Planning: An Assesment.* (Családtervezés: áttekintés.) *The Eugenics Review*, 1963. No. 2. 71—79. pp.

Az 1963. évi „Galton” előadás a családtervezés angliai helyzetéről, kialakulásáról, jelenlegi problémáiról, a születésszabályozás és az eugenika kapcsolatáról adott áttekintést. Az úttörők: *Bentham, Place, Bradlaugh, Besant* és a többiek fellépésétől a jelenlegi eredményekig hosszú és küzdelmes út vezetett. A *Malthusianista Liga* által már 1881-ben tartott első születésszabályozási kongresszus, *Marie Stopes* fellépése, az általa 1921-ben alapított első születésszabályozási klinika megnyitása, az ezt követő években a születésszabályozás propagálására és előmozdítására alapított több szervezet működésének megindulása, majd 1930-ban a *Nemzeti Születésszabályozási Tanács* — a későbbi *Családtervezési Szövetség* — megalakulása voltak az út jelentősebb állomásai.

1962-ben a Szövetséghez már 383 klinika tartozott. A páciensek száma — akiknek jelentős része ugyan csak tanácsért fordult a klinikához — megközelítette a 300 000-et. A hivatásos egészségügyi személyzet mellett mintegy 3000 önkéntes dolgozó segíti a Szövetség munkáját. A Szövetségnek több albizottsága van, részben orvosi, részben jogi; külön szerv foglalkozik a fogamzásgátlókkal kapcsolatos kutatásokkal és az orvosok speciális képzésével; működik egy terhességmegállapító központ is. A Szövetség jelentős publikációs tevékenységet folytat; negyedévenként megjelenő folyóirata a „*Family Planning*” („Családtervezés”).

A Szövetség tevékenysége sokban hozzájárult a születésszabályozásról kialakult közvélemény megváltozásához is. Egy vonatkozó vizsgálat eredménye szerint az 1950 és 1960 között létrejött házasságok 70%-ában folytatnak tudatos védekezést a fogamzás ellen. *Glass* professzor véleménye szerint a szülőképes kor befejezéséig ez az arány legalább 87%-ra emelkedik.

Napjainkban, mikor a világ népességének egyharmada szenved az éhségtől vagy rosszul tápláltságtól, különösen nagy jelentősége van a születésszabályozás elterjedésének. A Szövetség az erre irányuló nemzetközi együttműködésben is jelentős szerepet játszik.

A születésszabályozás szükségességének hirdetőit gyakran az a vád éri, hogy a „faji öngyilkosság” propagálói. Mi sem cáfolja ezt jobban, mint az, hogy a születésszabályozási ismeretek szélesebb körű elterjedése óta a születési arány magasabb, mint annak előtt. Önmagában a születésszabályozás nem szükségszerűen csökkenti a születési arányt. Ez tapasztalható az Egyesült Államokban is.

T. J.

MAZUR, D. P.: *A Demographic Model for Estimating Age-Order Specific Fertility Rates.* (Egy demográfiai modell a kor és születési sorrend szerint specifikus születési arányszámok becslésére.) *Journal of the American Statistical Association.* 1963. Vol. 58. 774–788. pp.

Az utóbbi években egyre szaporodnak azok a kísérletek, amelyek egyes (néha speciális, máskor többé-kevésbé összetettebb) demográfiai jelenségek modellszerű leírására törekednek. E kísérletek — bármilyen szűk területre terjednek is ki — értékesek, mert felhasználásukkal később sor kerülhet egy átfogóbb, realisabb demográfiai modell elkészítésére. Jelen dolgozat a kor-specifikus születési arányszámok bizonyos alapparaméterei között fennálló kapcsolatok explicit feltárását tűzte ki céljául. Fő eredménye a korszpecifikus születési arányszámok és a *maximális* korszpecifikus születési arányszám közötti kapcsolat egy formális leírása, amelyet a következő formula fejez ki:

$${}_tB_x = {}_tB_i \left(\frac{x - w_1}{i - w_1} \right)^r \left(\frac{w_2 - x}{w_2 - i} \right)^{\frac{(w_2 - i)}{(i - w_1)}}$$

és $r = \left(\frac{w_2 - w_1}{w_2 - i} \right)^{(-1)^n}$, ahol $n = \begin{cases} 1 & \text{ha } x > i \\ 2 & \text{ha } x < i \end{cases}$

E formulában:

t = az a naptári év, amelyre az adatok vonatkoznak,
 w_1, w_2 = a propagatív kor alsó és felső határa,
 i = a t évben a maximális korszpecifikus születési arányszámnak megfelelő kor,

${}_tB_x$ ill. ${}_tB_i$ = az x illetve i korbeli specifikus születési arányszámok a t évben.

Hasonló összefüggés áll fenn a kor és születési sorrend szerint specifikus születési arányszámokra vonatkozóan is. A modell illusztrációjául elsősorban az Egyesült Államok 1950. évi népszámlálásának adatai szolgálnak. Az empirikus és becsült korszpecifikus születési arányszámok közötti eltérés például (amely az i -korban természetesen zérus) a legexponáltabb koréveknél maximálisan 10–20 1000 megfelelő korú nőre eső élveszületés, míg más koréveknél e számok maximuma 20–30 körül mozog (itt a relatív hiba igen nagy). A dolgozat a modell alkalmazhatónak véli más demográfiai jelenségek (pl. korszpecifikus házasságkötési, válási arányszámok stb.) leírására is.

A szerző megemlíti, hogy modelljének bizonyos fogyatékoságai vannak és eljárása a későbbiekben minden bizonnyal finomításra szorul.

Kétségtelen, hogy a modell indoklása jelen formájában hiányos. Nem tér ki a dolgozat a hasonló esetekben általában felmerülő olyan kérdésekre, mint: más ismert ferde eloszlásokból kiinduló és ugyancsak számításba vehető modellekkel való összehasonlítás; a szereplő paramétereknek más paraméterekkel való helyettesítése; a paraméterek értékeinek legjobb határfokú becslése, stb. Az ily módon kissé elnagyolt tárgyalásmód és a szembetűnő sajtóhibák ellenére a modell a demográfiai jelenségek kérdéses körében mégis érdekes kezdeményezésnek tűnik.

T. K.

OSBORN, Fr.: *Excess and Unwanted Fertility.* (Nem kívánt és többlettérmenység.) *Eugenics Quarterly*, New York, 1963. No. 2. 59–72. pp.

Az Amerikai Egyesült Államokban 1800 körül a nyers születési arányszám 55 ‰ volt, jelenleg 22,5 ‰, ugyanezen időszak folyamán a népességszám 5 millió főről több mint 190 millióra emelkedett. Ugyanakkor a termékenység, illetőleg családnagyság tekintetében gyökeres átalakulás következett be. Még 1800 körül az egy házas nőre eső átlagos élveszületési szám 6–7, 1910-ben már csak 4,7; a termékenység mélypontja az 1906–1910. évi női születési kohorszba esik, amelyre nézve az átlagos családnagyság 2,27 volt.

A termékenység átalakulásának döntő tényezője a születéskorlátozás elterjedése, amely szoros összefüggésben áll az urbanizálódás folyamatával.

Ennek sajátosságaira nézve fontos tájékoztatást nyújtanak a házásoknak a családnagyság tervezésére vonatkozó elgondolásait jellemző adatgyűjtések.

A Princeton-vizsgálat keretében a kívánt családnagyság átlaga 3,2 gyermek volt. Országos viszonylatban ezt a számot redukálni kell egyrészt a terméketlen nők, másrészt az egy gyermekes, gyermektelen házias nők és a hajadonok hányadának figyelembevételével. Ilyen alapon országos átlagban 2,34 élveszületés esik egy nőre a propagatív időtartam folyamán. A családnövekedési vizsgálat szerint ugyanez a szám: 2,38.

A nem kívánt születések számának meghatározásához szükséges adatokat elsősorban a családnövekedési felvétel szolgáltatja. E tekintetben megkülönböztettek teljesen és részlegesen szabályozott, valamint többlet-termékenységet. Az első esetben a születések a családtervezéssel teljes összhangban következtek be, a második esetben a születés időpontja már nem felelt meg a tervnek, végül a harmadik csoportban a születés ténye maga nem esett bele a házastársak legalább egyikének a családnagyságra vonatkozó elgondolásába. A legutolsó terheségek 16%-a ebbe a kategóriába tartozott: a többlet-termékenység hányada erősen növekszik a családnagysággal, csak 6% volt az első születéseknél, 56% a hatodik vagy magasabb sorszámú születéseknél. Figyelembe véve a házasságon kívüli születéseket, amelyeknél a többlet-termékenység 75%, továbbá a nem fehér fajhoz tartozó női népességet, az összes élveszületésekből 17,2–19,4% tekinthető a nem kívánt többlet-termékenységből származottnak. *Whelpton* számításai szerint az 1960. évben a propagatív korú női népesség termékenységének megfelelően az egy nőre számított befejezett termékenység 2,87 élveszületés, ebből levonva a többlet-termékenységnél megfelelő születéseket, a kívánt átlagos születési szám értéke gyanánt 2,37 adódik.

További fontos kérdés a születésszabályozási módszerek elterjedtségének a lemérése. A családnövekedési vizsgálat szerint a kikérdezett nők közül összesen 70%, a még termékeny idősebbek közül legalább 10 évvel a házasságkötés után 92% alkalmazott fogamzásgátló módszereket. A születéskorlátozás elsősorban a műveltségi színvonallal van kapcsolatban: az egyetemi végzettségű házaspárok 92%-a él vele, míg az ennél alacsonyabb képzettségűeknek csak 69%. A jövedelmi színvonal is fontos tényezője a születésszabályozásnak, különösképpen a többlettermékenységnek. Ez utóbbi a legkisebb a legalább 6000 \$ jövedelmű családoknál, a kisebb jövedelmű kategóriákban fokozatosan emelkedik. Az öt vagy több gyermekes családoknak több mint a felére legalább egy nem kívánt élveszületés esik.

Az előzőekből megállapítható, hogy az egyetemi végzettség nélküli nők eddigi magasabb termékenysége nem a nagyobb család iránti vágynak, hanem a születéskorlátozási módszerek kisebb mértékű és kevésbé eredményes alkalmazásának tulajdonítható. A megadott kívánt születésszámok átlaga mintegy 10%-kal magasabb a stationér népességnek megfelelő mértéknél. Amennyiben a termékenység csökkenése következtében 10 év alatt a családnagyság erre a színvonalra süllyedne le, és ezután változatlan maradna, úgy a népességszám még 2022-ig emelkedne, s ezután 300 millió fő nagyságban stabilizálna. A gyermekszám csökkenése főképpen az alacsonyabb műveltségű rétegekben, különösképpen a kisjövedelmű nagybó családok csoportjában volna a legnagyobb mértékű. Mindenesetre a népesség előreszámlálásánál a születéskorlátozás elterjedtségére és eredményességére vonatkozó mérőszámokat a legteljesebb mértékben figyelembe kell venni.

Th. E.

GIURCANEANU, Cl.: Schimbările intervenite în variația teritorială a densității populației R. P. Române. (Románia területi népsűrűségében történt változások.) Revista de Statistică 1963. No. 6. 29–40. pp.

A területi népsűrűség vizsgálata nemcsak a demográfia tudományának egyik jelentős mutatója, hanem nélkülözhetetlen eszköze egyes gazdaságpolitikai jelenségek tanulmányozásának is.

A népesség területi eloszlásának kiszámításánál két mennyiség szerepel: a népesség száma egy adott időpontban és egy meghatározott területnagyság. A népességet teljes egészében (össznépesség), vagy csak egy részét (mezőgaz-

dasági népesség, aktív népesség, stb.) vehetjük számításba. Úgyszintén különbözőek lehetnek a területi egységek, melyekre a számítások vonatkoznak. Így beszélünk országos, tartományi, mezőgazdasági területi, hegyvidéki, folyómenti, városi, stb. népsűrűségekről.

A népsűrűség leggyakrabban használt mutatója a népesség *relatív sűrűségének* mutatója, melyet a népességnek a területhez való viszonyításából nyerünk. Ennek reciprok értéke az egy lakosra jutó területegységet fejezi ki. A népsűrűség kifejezésének egy másik módja a lakosok közötti átlagos távolsági mutató, amely méterben fejezi ki, hogy a terület egyes lakosai milyen távol vannak egymástól, feltételezve, hogy a népesség eloszlása azon a területen egyenletes.

A tanulmány megvizsgálja Románia falusi és városi népességének relatív sűrűségét az 1948. I. 25-i népszámlálás és az 1962. I. 1-i népesség alapján.

1948-ban a falusi népesség átlag sűrűsége 54,9 fő volt km²-ként, ami 1962-re 61,7-re növekedett. Ugyanakkor az országos relatív sűrűség (tehát a városokkal együtt) 66,8 és 78,4 volt. A népsűrűség növekedése Moldovában és Közép-Munténiában a legjelentősebb, több mint 20 fő km²-ként. Erdélyben átlagosan 5, de Marosvásárhely, Torda, Nagybánya és Szatmárnémeti környékén a növekedés meghaladta a 10 főt. Brassó és Hunyad környékén csökkent a népsűrűség. A legtöbb város népessége növekedett, közülük Biczul város 878%-kal, Hunyad város pedig 446%-kal növelte lakosainak számát.

Az elemzés szemléletesebbé tétele céljából négy térképet közöl, hármat a falusi népességre, egyet a városok népességére vonatkozólag.

P. E.

EBERT, M., TRILLER, J.: *Die Entwicklung der Eheschliessungen in der DDR von 1946 bis 1962.* (A házasságkötések alakulása az NDK-ban, 1946–1962.) *Statistische Praxis*, 1963. No. 9. 252–255. pp.

A házasságkötések mélypontja az NDK-ban a második világháború után, 1946-ban volt, ettől kezdve törés nélkül emelkedett 1950-ig, majd 1957-ig esett és 1958-ban újra emelkedni kezdett. A szerzők ennek a hullámzó jellegű népmozgalmi jelenségnek az okait kutatják és magyarázzák. Az 1946-os mélypont a hitleri háborút követő gazdasági és szociális viszonyok következményének tekinthető. A házasodási korban levő férfiak vagy elesetek a háborúban, vagy hadifogságban voltak. Amint a viszonyok normalizálódtak, a házasságkötési mozgalom is kezdett emelkedni. A szerzők az emelkedési tendencia okait számos körülményben látják. Ezek közül kiemelkedik a háború alatt megözvegyült nők újbóli házasságkötése, a háborús viszonyok következtében szétzilálódott házasságoknak rendezése, az illegitim kapcsolatoknak legalizálása. Ennek nagyságára jellemző, hogy 1961-ben 67 000 gyermek olyan házas-ságból született, melyben a házasságkötés és a gyermekszületés között kilenc hónavnál kevesebb idő telt el. A közlemény behatóan foglalkozik a házasulók korával és a házasulók közötti korkülönbséggel. 1950-től kezdve jelentősen előretolódott a házasságralépési kor és csökkent a házasságot kötő férfiak és nők közötti korkülönbség.

M. G.

GUTKIND, P. C. W.: *La famille africaine et son adaptation à la vie urbaine.* (Az afrikai család helyzete és alkalmazkodása a városi életformához.) *Diogenes*. 1962. No. 1. 93–112. pp.

A szerző Kampalában (Uganda, Brit Kelet-Afrika) végzett családkutatásainak eredményeire támaszkodva igyekszik felvázolni az afrikai család fejlődésének tendenciáit az urbanizáció hatása alatt. Megállapítja, hogy a tradicionális afrikai társadalomban a családi szervezet különösen nagy szerepet játszott. A házasság Afrikában nem egyszerűen két egyén közötti szerződés, hanem két családi csoport szövetsége. Ezek az idővel rendkívül kiterjedő és vérségi rokonságon alapuló családi csoportok nagy szerepet játszanak a társadalom felépítésében, egyes törzseknél pedig, ahol házasságot a szigorú előírások miatt csak osztályon belül lehet kötni, a családi csoportok képezik a politikai szervezet alapját is.

Az urbanizáció folyamata jelenlegi fázisában még nem bomlasztotta fel teljesen a tradicionális afrikai családszervezetet, bár közreműködik az ősi családforma lazulásában. A városba vándorlók többsége család nélkül érkezik, a vándorlók vagy még nőtlen fiatal emberek, vagy családjukat falun hagyó házasok. Városban tartózkodásukat általában ideiglenes jellegűnek tervezik, valamely meghatározott feladat megvalósítása (pénz gyűjtése valamire, stb.) után vissza kívánának térni szülőföldjükre. Míg ők a városban tartózkodnak, addig családjuk többé-kevésbé a régi módon illeszkedik az ősi családi szervezetbe. Ez az ideiglenes jellegű városba vándorlás is bomlasztólag hat azonban a törzsi szervezet formáira. A törzsi szervezet komoly terhet ró tagjaira, olyan mértékben követeli meg egymás gazdasági támogatását, amit a városon dolgozó ipari munkások anyagi helyzete nem tesz lehetővé. Így a nagy családi csoportok több tényező mellett szintén elősegítik az afrikai városokban tapasztalható pauperizációs folyamatot, hozzájárulnak a városok körül keletkező nyomornegyedek kialakulásához.

A véglegesen városba költözött családoknál a változás már sokkal mélyrehatóbb. Természetesen városi körülmények között már nem képzelhető el a nagy családi csoportok együttélése. A csoportok továbbélése arra korlátozódik, hogy a városba újonnan felköltöző rokonok szállást vesznek a régi városi lakosoknál s nagyon általános jelenség az is, hogy a rokonok gyermekei az iskoláztatás idejére hozzájuk költöznek.

A családforma legújabb fejlődési tendenciájaként az afrikai városokban is egyre kiterjedtebben figyelhető meg, hogy a házasságot sem jogilag, sem egyházilag nem törvényesítik. Bár ezek a „vadházasságok” teljesen idegenek az ősi afrikai társadalmi normáktól (sokkal inkább, mint az európaiaktól), általában a jelenség mégsem vált ki erkölcsi tiltakozást. Igaz ugyanakkor az is, hogy a házasság törvényes megkötése mind falun, mind városon növekvő tekintélyt biztosít.

A szerző megállapítja, hogy bár a család befolyása az afrikai társadalomban csökkenőben van, az afrikai demográfiai és szociológiai kutatások kizárólag a családi élet még elmélyültebb tanulmányozásán nyugodhatnak.

Sz. I.

THOMPSON, B., FINLAYSON, A.: *Married women who work in early motherhood.* (Anyaságuk első éveiben dolgozó férjes asszonyok.) *The British Journal of Sociology*, 1963. Vol. XIV. No. 2. 150–168. pp.

A férjes asszonyok aránya a dolgozó nők között az utolsó években erősen emelkedett Skóciában és Angliában egyaránt, s a jövőben előreláthatólag tovább fog emelkedni. Tisztázandó tehát, hogy a férjes asszonyok, főleg az anyák munkavállalása összeegyeztethető-e a harmonikus családi élettel és a gyermekek egészséges fizikai és pszichikai fejlődésével.

Az adatfelvétel eredetileg a családnövekedést mérte fel 253 Aberdeen-i (Skócia) asszonynál az első gyermekük születését követő öt év alatt. Ezek az asszonyok 1950–53-ban születtek, és kombinált orvosi-étrendi-pszichológiai-társadalmi felvétel alanyai voltak; ezt a felvételt öt év múlva megismételték. A tanulmány összehasonlítja azokat az asszonyokat, akik otthon maradtak azokkal, akik fizetett munkát vállaltak ezen öt év alatt, s részletezi az utóbbiak társadalmi jellemzőit.

Az öt év alatt az asszonyok 35%-a vállalt fizetett munkát vagy volt kisegítő családtag; ezek 13%-a teljes munkaidős, 7%-a részmunkaidős, 8%-a időleges munkát (3 hónapnál rövidebb) és 7%-a időszakos, illetve kisegítő munkát vállalt.

A nők maguk munkavállalásuk indokául elsősorban anyagiakat jelöltek meg; másodsor személyes jellegű okokat: kellemes légkörű munkahely, a háztartási munka megunása, stb.; harmadszor kötelezettségeket vagy szíveséget; régi főnök kisegítése, családi vállalkozásokban való részvétel, stb. A nők meglepően nagy része nem tervszerűen, hanem véletlenül vagy esetenként vállalt munkát. A dolgozó asszonyok fele tért vissza leánykori foglalkozásához az öt év alatt.

Munkát a következő okokból nem vállaltak azok az asszonyok, akik otthon maradtak: férj ellenzése (a szellemi dolgozók 13, a szakmunkások 34

és a segéd munkások 43%-a ellenezte felesége munkavállalását); a gyermekek kicsi kora (ezen anyák egyrésze a jövőben kíván munkát vállalni); egészségi okok; elégedettség az otthonon belüli élettel.

A családok közel felében a nagyanyák vállalták a gyermek felügyeletét, de ebből a férj édesanyja csak az esetek egyötödében. A negyvenes éveikben levő nagymamák asszonyleányainak 46%-a dolgozott, a hatvanas években levőknek viszont már csak 16%-a.

A közfelfogással szemben az Aberdeen-i tapasztalatok azok, hogy a dolgozó nők férjei nemigen segítenek a háztartásban. Pontosabban, a férfiek 27%-a segített bármely munkában szükség esetén, 27%-a csak a „férfias”, nehéz munkákban (szénhordás, padlókefézés, stb.) és 46%-a semmiben.

Ami az asszonyok munkavállalásának a családi harmóniára és a gyermekekre gyakorolt hatását illeti, a dolgozó nők 48%-ánál volt jó ez a harmónia, 35%-nál közepes és 17%-nál rossz; a háziasszonyoknál ez az arány 68, 26, illetve 6%. Tehát eszerint a családi harmóniára nem előnyös a munkavállalás, viszont a dolgozó nők közel felénél igen jó volt ez a harmónia, s az asszony munkavállalása sokszor oldott meg problémákat. A rossz családi élet tehát távolról sem velejárója az asszonyok és anyák munkavállalásának.

R. S.

SAUVY, A.: *Demographic ageing*. (Demográfiai öregedés.) *International Social Science Journal* (UNESCO). (E szám összefoglaló címe: Old age — Öregkor.) 1963. Vol. XV. No. 3. 355—365. pp.

Szerző felsorolja a demográfiai öregedés lehetséges okait, s kifejti, hogy téves a régi hiedelem, mely szerint teljesen, vagy főleg a halálozás csökkenése okozza az előregedést. Ezt példákkal támasztja alá, éppúgy, mint a másik tételt, mely szerint a demográfiai öregedés oka a születési arány csökkenése. Részletezi ennek hatásait a fiatalok, felnőttek és öregek arányára, valamint a halálozáscsökkenés hatásait is. Az ilyen előreszámítást helyesnek tartja, mert konstans termékenység mellett, a vándorlásokat kikapcsolva, a halálzási mutatót variálhatja. Ilyen előreszámítások azt bizonyították, hogy ahol a termékenység konstans, a 60 éven felüliek aránya úgyszólván változatlan marad. Növeli a halálozáscsökkenés az öregek abszolút számát — innen a közhit, — az öregek arányát azonban a népességben belül nem. Ha azonban az endogén halálokok csökkenhetnek, illetve kitolhatók, erős öregedés állhat be. Egy stacioner népességben, amelyben mindenki százéves koráig élne, a hatvanasok 40%-ot képviselnének, amely arányt persze még egyetlen ország sem ért el. A jövőben tehát a halálozás csökkenése igenis vezethet a népesség előregedéséhez.

A szerző ezek után részletezi a ki-, illetve bevándorlás hatását, amely természetesen a vándorlók korától függ.

Demográfiailag primitív népeknél (magas termékenység és magas halálozás) a népesség fiatal, a 65 éven felüliek aránya 4% alatt van. Modern világunkban azonban szélesen változók az arányok, 2,5 és 12% között.

Ezután a szerző előreszámítások eredményeit állítja fel számos európai országra vonatkozóan az öregek arányát illetően, abból indulva ki, hogy a halálozási törvényszerűségek aránylag stabilak, a termékenység esetleges változása pedig csak később hat ki az öregek arányára. Szerinte 1976-ban Kelet-Németországban lesz a legmagasabb az öregkorúak aránya a világon, 21,3%. A demográfiai öregedés jelensége azonban, ha különböző mértékben is, de világszerte.

Ma minden ország azon probléma előtt áll, hogy népessége vagy túlméretezetté, vagy előregedetté válik. A két demográfiai állapot, a primitív (várható élettartam 30 év) és a fejlett (ugyanaz 70 év) között az öregek száma négyeszeresére nő. Ez történt Franciaországban a demográfiai változás kezdete óta, s még nem érte el az ország a fejlett stabilitás állapotát. Más országokban 8—10-szeresére is nőtt az öregek száma. Ha a többi korosztály száma is ezzel arányosan nőtt volna, ma a demográfiailag fejlett nyugat-európai országok népessége közel két és félszerese lenne a ténylegesnek. Ez persze komoly gazdasági nehézségekhez vezetett volna. Másrészt, ha egy ország konstans szinten szándékozik tartani népességét a halálozás csökkenése ellenére, drasztikusan

kellene csökkentenie a születések számát, ami újabb megrázkódtatást okoz. E két végtel között számos átmeneti megoldás van. A demográfiai öregedés dilemmája élesen és elkerülhetetlenül fennáll tehát, a közvélemény azonban részben nincs tisztában vele, részben nem is szándékozik tudomásul venni.

R. S.

JAROCHOWSKA, M. A.: *Próba klasifikacji semantycznej na przykładzie teorii optimum zaludnienia*. (Szemantikai osztályozás kísérlete a népességi optimum elméletének példáján.) *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 1963. No. 4. 95–105. pp.

A cikk tárgya kísérlet a tudományos elméletek új osztályozási módszerének alkalmazására. Ezt a kísérletet a népességi optimum elméletével végzi; ez az elmélet azért különösen alkalmas a kísérlet céljára, mert meglehetősen világosan különválnak a többi gazdaságdemográfiai és demográfiai problémáktól.

A népességi optimum elméleteit eddig vagy kronológiai rend szerint, vagy a népesség növekedés optimista vagy pesszimista megítélése szerint osztályozták. Ez az eljárás egyoldalú, ezért a szerző új, grafikus módszert alkalmaz. Két szempontból osztja fel a népességi optimum elméleteket: az elméletek típusa szerint megkülönböztet: I. utilitarista, a népesedéspolitika céljait közvetlenül szolgáló koncepciókat, II. a népesedési jelenségeknek a gazdasági jelenségekre gyakorolt hatását értelmező koncepciókat, és III. a gazdasági jelenségeknek a népességre való hatását előtérbe helyező koncepciókat; az elmélet fejlődésének korszakai szerint pedig megkülönbözteti: 1. az alapösszefüggések megfogalmazásának korszakát (*Cannan*-tól az első világháborúig), 2. az elemző vizsgálatok túlsúlyának korszakát (a két világháború között), és 3. a komplex vizsgálatok korszakát (a második világháború óta).

Ha az egyes népességi optimum elméletek helyét megjelöljük olyan koordinátarendszerben, ahol a függőleges tengelyen az elmélettípusok, a vízszintes tengelyen pedig az időrend (illetve az elmélettípusok) szerepelnek, érdekes megfigyeléseket tehetünk. Az elmélet fejlődése során egyre inkább túlsúlyba jutnak a gazdasági életnek a népességre gyakorolt hatását előtérbe helyező vizsgálatok, viszont utilitarista típusú elmélet a második világháború után már egyáltalán nem született. Az előbbi típushoz tartozó elméletek nagy súlyt helyeznek a munka technikai felszereltségének változására, a munkapiacra, valamint a vándorlásokra, mint a népsűrűség-különbségeket kiegyenlítő tényezőre (*Landry, Mukerjee, Plummer*, stb.), a második világháború óta pedig egyre átfogóbb elemzésekkel találkozunk ebben a típusban, a demográfiai tényezőkön túlmenően gazdasági, szociológiai, sőt lélektani szempontokat is figyelembe vesznek (*Fromont, Sawvy, Leibenstein, Buquet*, stb.). Az újabb vizsgálatok azonban kevés újat alkottak, inkább compilációs és retrospektív jellegűek voltak.

A szerző szerint a tudományos elméletek osztályozásának bemutatott módszerét más társadalomtudományok területén is fel lehet használni.

A. R

SCHACHTER, S.: *Birth Order, Eminence and Higher Education*. (Születési sorrend, kiválóság és magasabb képzettség.) *American Sociological Review*. 1963. Vol. 28. No. 5. 757–768. pp.

Számos tanulmányban tettek olyan megállapítást, hogy a tudósok, kiválóságok nagyjából elsősülött vagy egyetlen gyermekek voltak. Szerző e témával foglalkozó kiterjedt irodalomban csak két esetben talált ellentétes véleményt, hogy tudniillik a kiválóság független a születési sorrendtől illetve gyakran a család utolsó gyermekéből lett híres ember. *Cattell* és *Brimhall* 1921-re vonatkozó tanulmányát ismerteti részletesen, ahol 1154 megkérdezett amerikai tudós adatait dolgozták fel. A beérkezett 855 válasz alapján a család gyermeklétszáma és a születési sorrend szerint összeállított tábla azt mutatja, hogy a tudósok több mint 40%-a elsősülött vagy egyetlen gyermek.

A régebbi tanulmányokhoz időbelileg illő vizsgálatokat utólag nem lehet folytatni. Ebben a cikkben szerző olyan adatokat közöl, melyek valószínűsítik, hogy az elsősülöttek túlaránya a kiválóságok között csak annak tükröződése, hogy a felsőoktatási intézményekben is többségben vannak az elsősülöttek, akár kiválóak, akár nem.

Bemutatja a minnesotai egyetem egy karának összes hallgatóiról 1959-ben és 1961-ben készült vizsgálat eredményét, az ugyanott 1961-ben végzett hallgatók adatait, ahol az elsőszülöttek aránya 50–58%, valamint egy felvételt a minneapolis-i főiskola összes hallgatóiról, ahol az elsőszülöttek túlsúlya nem olyan erőteljes, mindössze 35%-ot képviselnek. Igen fontos lenne az összehasonlítás szempontjából az össznépesésre vonatkozó ilyen irányú vizsgálat, ez azonban az Egyesült Államokra vonatkozóan nem állt szerző rendelkezésére. Ezért egy 1957. évi nyugat-németországi reprezentatív felvétel alapján készült táblát közöl, mely szerint 32,6% az elsőszülöttek és egyetlen gyermekek aránya az össznépeséghez viszonyítva.

Hangsúlyozza a cikk, hogy megbízható következtetést csak olyan vizsgálatból lehetne levonni, ami azonos időpontban született, azonos területi egységen élő személyek különböző csoportjaira vonatkozna. A fentiekből is meg lehet azonban állapítani, hogy a kiválók nagyrészt a magasabb iskolai végzettségűek közül kerülnek ki; ezért valószínű, hogy mivel a magasabb képzettséghez jutók között több az egyetlen, illetve elsőszülött gyermek, a tényekből felmerülő kérdésre a választ elsősorban gazdasági és társadalmi okok között kell keresni.

H. L.

LITTERER-MARWEGE, W.: *Rozwój ludności a potrzeby mieszkaniowe w latach 1960–1980*. (A népesség növekedése és a lakásszükségletek az 1960–1980-as években.) *Gospodarka Planowa*. 1963. No. 7. 29–32. pp.

A cikk célja nem a távlati terv kidolgozásában alapul vett népesség növekedés következtében felmerülő lakásszükségletek megállapítása, csak e szükségletek megállapításának néhány problémájára kíván rámutatni.

A lakásszükséglet előreszámításának első megközelítésében a lakásszükséglet növekedését a felnőtt népesség növekedésével arányosnak veszik. Ennek következtében ki lehet küszöbölni a 20 éven aluli népesség előrebecslésével kapcsolatos bizonytalansági tényezőt. A 20 éves és idősebb népesség 1960-tól 1965-ig lassabban nő az össznépeségnél, mert ekkor lépnek felnőtt korba a háborúban született nemzedékek, később azonban feltételezhetőleg gyorsabban nő, mert Lengyelországban is a születési arányszám csökkenésére számítanak.

A számítások következő lépésében figyelembe kell venni a felnőtt népesség és háztartások arányának változását. Egyrészt a falusi népesség nagyarányú a városokba irányuló vándorlására számíthatnak, ennek következtében sok több nemzedékből álló parasztcsalád szétválik, tehát a háztartások száma fokozottan nő. Ugyanilyen hatása lenne, ha a vizsgált húszéves időszakban a mezőgazdasági tulajdoni struktúra lényegesen megváltozna, azaz a túlnyomórészt egyéni parasztgazdaságokból álló lengyel mezőgazdaságban a szövetkezetek szerepe erősen megnövekedne; valószínű ugyanis, hogy az egyéni gazdaságban dolgozó, egy háztartást alkotó nagy parasztcsaládok szétválnának.

Mivel az előrebecslések szerint a falusi népesség abszolút száma nagyjából változatlan marad, a városokban igen nagy lakásszükséglet jelentkezik a városbavándorlás következtében. Fokozza ezt a szükségletet, hogy a vizsgált húszéves időszak második felében előreláthatólag különösen nagymértékben fog nőni a házasságkötések száma. Külön gondolni kell az idősebb korosztályok különleges lakásszükségleteinek fedezésére, valamint a lakóhelyétől távol dolgozó fiatalság megfelelő elhelyezésére munkásszállásokon, stb.

A. R.

DYKSTRA, JOHN W.: *The United States and Population Control Programs*. (Az USA és a népszaporodás korlátozására irányuló programok.) *Population Review*, 1962. január, VI. k. 1. sz. 65–68. pp.

A szerző véleménye szerint az olyan országoknak, mint India, Indonézia és Pakisztán, életszínvonalát nem lehet lényegesen növelni, ha a népszaporodás jelenlegi aránya nem csökken. Az Egyesült Államok azonban eddig nem volt hajlandó a népszaporodás korlátozására irányuló programoknak segítséget nyújtani, annak ellenére, hogy a kérdéses országok egyes vezető államférfiai ilyen kéréssel fordultak az amerikai kormányzathoz.

A szerző ebben a cikkben, amely az Indiai Demográfiai Intézet lapjában jelent meg, ennek az álláspontnak az okait kutatja. A következő csoportokat és nézeteket sorolja fel, amelyek ellenzik a népszaporodás korlátozását:

1. A római katolikus egyház hivatalos álláspontja elítéli a mesterséges fogamzásgátló szerek használatát, sok egyházi vezető azonban ezen túlmenően minden, a népszaporodás mérséklésére irányuló törekvést is ellenez. A szerző hozzáteszi, hogy a római katolikusok befolyása az Egyesült Államokban számarányuknál — 23% — sokkal nagyobb, minden politikusnak figyelembe kell vennie ezeknek a tömegeknek hatását a választások alkalmával.

2. A befolyásos üzleti körök minden új indiait, jávait, stb. termékeik új vásárlójának tekintenek. Különösen erős ez az álláspont a mezőgazdaság körében, ahol a terméktöbblet elhelyezése állandó probléma.

3. Sok amerikai szerint az életszínvonal-különbségek egyedüli oka a lakosság energiájában és ügyességében mutatkozó különbség, ezért a fejletlen országokba oktatókat, szakembereket kell küldeni, a népszaporodás korlátozásának nincs jelentősége.

4. Azok sem támogatják az ezirányú programokat, akik szerint a születési arányszám csökkentésének egyetlen eredményes módja az életszínvonal emelése, vagy a közoktatás kiterjesztése.

5. Az ilyen nézetek képviselői tudományos művekkel is alátámaszthatják álláspontjukat. *Colin Clark* például „A népesség és a szabadság növekedése párhuzamosan halad?” című cikkében (*Fortune*, 1960. december) azt fejtegeti, hogy a népesség növekedése a gazdasági fejlődés és a haladás előfeltétele. Példaképpen Anglia, Japán és Hollandia fejlődését, valamint Franciaországnak a második világháború előtti stagnálását említi.

6. Különböző, a nagy gyermekszámot pártoló egyéb nézetek is hatást gyakorolnak. (Lásd a szerző cikkét: „A sok gyermeket pártoló befolyások az amerikai kultúrában”, *Sociology and Social Research*, 1959. november—december).

A szerző hangsúlyozza, hogy a népszaporodás korlátozására irányuló programokban nyújtott segítség csak kiegészítése lehet az elmaradott országoknak nyújtott segítségnek.

A. R.

INDEX 25.191

DEMOGRÁFIA

Megjelenik negyedévenként

Felelős szerkesztő: dr. Szabady Egon

Szerkesztőség: Budapest, Központi Statisztikai Hivatal, II. Buday László u. 1.

Telefon: 358-530

Kiadóhivatal: Budapest II. Keleti Károly utca 18/b. Telefon: 358-530

Kiadja: a Statisztikai Kiadó Vállalat

Felelős kiadó: Hajdú Györgyné

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Hírlap Irodánál (Budapest V. József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj fél évre 32,—, egész évre 64,— Ft

Csekkzámlaszám: egyéni 61 272, közületi 61 066 (vagy átutalás a M. N. B.

8. sz. folyószámlájára)

640333. Athenaeum Nyomda. Felelős vezető: Soproni Béla igazgató